

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 10 (2025) nr 1
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI: 10.36578/BP.2025.10.16

Andrzej Grudziński*

Myśl edukacyjna ks. Aleksandra Pechnika (1854–1935)

Educational Thought of Rev. Alexander Pechnik (1854–1935)

Abstract: The presented article is analytical in nature. Its subject is the educational thought of Fr. Alexander Pechnik (1854–1935), taken in the aspect of its theoretical and historical specifics. The presented research refers to a selected publication output of the pedagogue from 1875–1907, when he was a junior high school teacher in successive schools, located in Krakow, Nowy Sącz, Tarnów and Lwów. The purpose of the article is to present educational thought relating to the realities of a junior high school in Galicia at the turn of the 19th and 20th centuries. It attempts to present the following issues: a biographical sketch of Fr. Alexander Pechnik, his views on secondary school education and upbringing, and the role of the teacher in education.

Keywords: Rev. Aleksander Pechnik, educational thought, education, training, upbringing.

* Andrzej Grudziński (ORDIC: 0000-0002-3872-5192) – dr, Uniwersytet Ignatianum w Krakowie, kontakt: andrzejgrudzinski@ignatianum.edu.pl.

Wprowadzenie

W podmiotowym modelu badań historiografii edukacyjnej dokonuje się całościowej lub częściowej analizy myśli pedagogicznej „jakiegoś twórcy, grupy twórców czy wszystkich twórców działających w danym okresie historycznym lub na danym obszarze”¹. Jedną z cech charakterystycznych tego modelu jest „ukazanie myśli danego przedstawiciela na tle jego życia i działalności”². Przykładem tego jest działalność pedagogiczna Aleksandra Pechnika.

Istotne miejsce w rozważaniach naukowych Pechnika zajmowała edukacja³, która przez Bogusława Śliwerskiego jest uważana za „podstawowe pojęcie w pedagogice, obejmujące ogół wielowymiarowych działań oraz procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych”⁴. Podobnie pojęcie to ocenia i Wincenty Okoń, dla którego edukacja oznacza „ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojmowaną oświatę”⁵.

Aleksander Józef Pechnik (1854–1935) – zarys biografii

Aleksander Pechnik urodził się 29 stycznia 1854 r. we Lwowie. Był synem Teodora, referenta w Krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie, i Ernestyny z domu Lachmud. Edukację rozpoczął w czteroletniej szkole głównej prowadzonej przez dominikanów w Żółkwi koło Lwowa, a następnie, w latach 1864–1872, kontynuował ją w II i III Gimnazjum we Lwowie. Maturę zdał z wyróżnieniem w 1872 r. w Tarno-

- 1 W. Szulakiewicz, *Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej*, „Chowanna”, 41 (1998) t. 2, s. 16.
- 2 Tamże.
- 3 Ks. Aleksander Pechnik w swojej twórczości naukowej i pisarskiej podejmował różnorodne tematy. Oprócz podejmowania zagadnień pedagogicznych, zajmował się kwestiami z zakresu katechetyki, apologetyki, filozofii, historii, etnografii, homiletyki, literatury i sztuki, teologii pastoralnej, a także spraw społecznych i politycznych. Ponadto, ważną część jego pisarstwa stanowiły wspomnienia z podróży. *Wykaz prac i artykułów X. Pechnika*, w: *X. Aleksander Pechnik. Wspomnienia o jego życiu i dziełach*, oprac. P. Stach, Lwów 1935, s. 115–132.
- 4 B. Śliwerski, *Edukacja*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I: A–F, Warszawa 2023, 905.
- 5 W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007, s. 93.

wie, gdzie jego ojciec piastował posadę starszego radcy i dyrektora Tarnowskiego Okręgu Skarbowego. W tym samym roku rozpoczął studia wyższe na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, uczestnicząc w wykładach z filozofii, literatury polskiej, literatury niemieckiej i filologii klasycznej. Ukończył je w 1876 r.⁶

Bezpłatną praktykę nauczycielską rozpoczął 1 listopada 1875 r. w Gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Nieco ponad rok później, 22 grudnia 1876 r., zdał egzamin nauczycielski uprawniający go do uczenia języka łacińskiego i greckiego w gimnazjum niższym, a w kwietniu 1877 r. egzamin główny z języka niemieckiego (z wynikiem „bardzo godnym pochwały”), co pozwalało mu prowadzić lekcje z tego przedmiotu zarówno w gimnazjum niższym, jak i wyższym. Następnie 22 stycznia 1877 r. Pechnik został zastępcą nauczyciela w Gimnazjum św. Jacka⁷, w którym uczył języka polskiego i języka niemieckiego⁸, a 31 lipca tegoż roku przejął obowiązki nauczycielskie w Gimnazjum w Nowym Sączu, gdzie prowadził lekcje z języków niemieckiego i łacińskiego oraz był współodpowiedzialny za kierowanie biblioteką⁹.

Na początku lipca 1879 r. celująco zdał egzaminy doktorskie. Pierwszy – z piśmiennictwa oraz filologii niemieckiej z filologią klasyczną i historią starożytną, i drugi – z filozofii. Stopień naukowy doktora filozofii w zakresie germanistyki uzyskał 9 lipca 1879 r. na Wydziale Filozoficznym UJ, na podstawie

- 6 Ks. Aleksandrowi Pechnikowi poświęcone zostały następujące opracowania: X. Aleksander Pechnik. *Wspomnienia o jego życiu i dziełach*, oprac. P. Stach, Lwów 1935; W. Hahn, *Ś. p. Ksiądz Dr. Aleksander Pechnik*, „Prąd”, 22 (1935) nr 4, s. 211–214; C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXV, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 536–538; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 630–643; A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. 3: K–P, Tarnów 2001, s. 299; R. Czekalski, *Pechnik Aleksander Józef (1854–1935)*, w: *Słownik katechetów polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Warszawa 2003, s. 189; M. Kowalczyk, *U początków teologii historii w Polsce. Franciszek Sawicki. Konstancy Michalski. Aleksander J. Pechnik*, Lublin 2008; M. Rusecki, *Pechnik Aleksander ks.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XV, red. E. Gągilewicz, Lublin 2011, s. 179.
- 7 *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1877*, Kraków 1877, s. 47.
- 8 *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1877*, s. 50.
- 9 *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1878*, Kraków 1878, s. 35; *Sprawozdanie dyrekcji c.k. Gimnazjum wyższego w Nowym Sączu za rok szkolny 1879*, Nowy Sącz 1879, s. 103.

rozprawy *Die antiken Elemente in Schillers Braut von Messing*, którą przygotował pod kierunkiem prof. Franciszka Tomasza Bratranka, kierownika Katedry Germanistyki. Jak podkreśla prof. Wiktor Hahn, należał on do najpilniejszych i najzdolniejszych uczniów tego profesora¹⁰.

Niedługo po obronie doktoratu Pechnik podjął starania o uzyskanie habilitacji z germanistyki. W tym celu, jeszcze w 1879 r., opublikował w Lipsku rozprawę *Goethe's „Hermann und Dorothea” und „Herr Thaddäus oder der letzte Eintritt in Lithauen” von Mickiewicz. Eine Parallele mit Beigabe von mehreren übersetzten Auszügen aus dem letzteren Gedichte*. Praca nie zyskała jednak uznania i 24 maja 1880 r. oddalono ją jako niewystarczający dorobek naukowy do ubiegania się o nadanie tytułu doktora habilitowanego¹¹.

Rozporządzeniem ministerialnym z 9 sierpnia 1879 r. Pechnik został przeniesiony z Nowego Sącza do Tarnowa¹². W tamtejszym gimnazjum uczył języków: niemieckiego, polskiego, greckiego oraz psychologii i propedeutyki filozofii, a także zarządzał szkolną biblioteką dla uczniów¹³. Tytuł profesora gimnazjalnego otrzymał 9 października 1880 r.¹⁴

- 10 P. Stach, *X. Aleksander Pechnik. Wspomnienia o jego życiu i dziełach*, Lwów 1935, s. 23; W. Hahn, *Ś.p. Ksiądz Dr. Aleksander Pechnik*, s. 211.
- 11 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 536.
- 12 *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1880*, Tarnów 1880, s. 38.
- 13 *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1880*, s. 37; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1886*, Tarnów 1886, s. 60; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1888*, Tarnów 1888, s. 39; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1890*, Tarnów 1890, s. 24; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1891*, Tarnów 1891, s. 34; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1892/3*, Tarnów 1893, s. 27; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1893/4*, Tarnów 1894, s. 24; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1894/5*, Tarnów 1895, s. 36; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1896/7*, Tarnów 1897, cz. 2, s. 2; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1897/8*, Tarnów 1898, cz. 3, s. 2.
- 14 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 536; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631. Jak zauważa Mirosław Kowalczyk profesura gimnazjum była wówczas niejednokrotnie traktowana jak profesura akademicka: M. Kowalczyk, *U początków teologii historii w Polsce*, s. 239.

W 1882 r. zaangażował się w działalność tarnowskiego oddziału Towarzystwa Oświaty Ludowej (TOL), którego zadaniem było szerzenie oświaty wśród drobnomieszczaństwa i chłopstwa poprzez tworzenie bibliotek i czytelni oraz organizowanie odczytów. Pechnik, wspólnie z dr. Adamem Kopycińskim, dyrektorem Stowarzyszenia Rzemieślników Chrześcijańskich „Gwiazda Tarnowska”, przygotował statut Towarzystwa, zasilał jego księgozbiór, a w maju 1883 r. nawet wygłosił w Towarzystwie referat *O Panu Tadeuszu*¹⁵.

Aktywnie uczestniczył również w działalności środowiska nauczycielskiego Tarnowa. W maju 1885 r. został członkiem wydziału Koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w Tarnowie, w 1889 r. – zastępcą przewodniczącego Koła Towarzystwa, a w latach 1893–1894 pełnił tam funkcję skarbnika¹⁶.

W następstwie trudnych przeżyć osobistych związanych ze śmiercią narzeczonej, Pechnik zdecydował o wyborze stanu duchownego¹⁷. Uczył się w związku z tym we własnym zakresie, indywidualnie zaliczając materiał obejmujący pierwsze trzy lata studiów teologicznych, a uzyskawszy wcześniej roczny urlop od obowiązków szkolnych – studia dokończył już w Seminarium Duchownym w Tarnowie w roku szkolnym 1886/1887. Święcenia kapłańskie przyjął w 1887 r.¹⁸, co nie przeszkodziło mu w kontynuowaniu pracy pedagogicznej w dotychczasowym zakresie.

Kolejną nominację Pechnik otrzymał od cesarza Franciszka Józefa 10 października 1897 r., który mianował go kanonikiem honorowym rzymsko-katolickiej kapituły tarnowskiej¹⁹, a reskryptem Ministra Wyznań i Oświecenia

- 15 A. Pachowicz, *Instytucje oświatowe w Tarnowie w świetle lokalnej prasy („Unia” 1882–1887)*, w: *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2010, s. 95–100.
- 16 X. Aleksander Pechnik. *Wspomnienia o jego życiu i dziełach*, s. 44–45. W latach 1898–1907 był członkiem wydziału oraz komisji kontrolującej Koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie.
- 17 W. Hahn, *Śp. Ksiądz Dr. Aleksander Pechnik*, s. 212.
- 18 Zdaniem Ludwika Grzebienia i Czesława Lechickiego miało to miejsce w czerwcu, według zaś Adama Nowaka 25 lipca, z rąk biskupa Ignacego Łobosa: L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631; C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 536; A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. III: K–P, s. 299.
- 19 *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1897/8*, Tarnów 1898, cz. III, s. 22.

z 24 czerwca 1898 r. przeniesiono go na posadę nauczycielską do filii IV Gimnazjum we Lwowie²⁰. Tam uczył języka niemieckiego, propedeutyki, a także w roku szkolnym 1900/1901 – języka greckiego. Zarządzał również biblioteką uczniów i niemiecką biblioteką uczniów²¹.

Ksiądz Pechnik zaangażował się ponadto w działalność Związku Księży Katechetów (ZKK), który był powołany na zjeździe katechetów galicyjskich w Krakowie w 1898 r. z inicjatywy ks. Walentego Gadowskiego. W niedługim czasie po tym spotkaniu, 20 listopada 1899 r., zorganizował spotkanie lwowskich katechetów szkół wydziałowych, ludowych i średnich, podczas którego zostało utworzone lokalne koło ZKK. Pechnik przygotował statut oddziału lwowskiego i został jego wiceprezesem. Koło, oprócz kwestii odnoszących się do katechizowania, zajmowało się duszpasterstwem dzieci i młodzieży oraz szerzeniem kultu Najświętszego Sakramentu²². W dniu 29 lutego 1906 r. Pechnika wybrano prezesem Związku Księży Katechetów²³. Otrzymał tytuły honorowe: w 1903 r. tytuł radcy konsystorza metropolitarnego we Lwowie i w 1905 – tajnego szambelana papieskiego²⁴.

W roku szkolnym 1906/1907 ks. Pechnik „bawił na urlopie z powodu nadwątłego zdrowia”²⁵, a 31 sierpnia 1907 r. „przeszedł na własną prośbę w stały stan spoczynku”²⁶, przestając pełnić obowiązki nauczyciela. Przy pożegnaniu

- 20 *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1899*, Lwów 1899, cz. 2, s. 7.
- 21 *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1899*, s. 4; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1900*, Lwów 1900, s. 33; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1901*, Lwów 1901, s. 48; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1902*, Lwów 1902, s. 27; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1903*, Lwów 1903, s. 32; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1904*, Lwów 1904, s. 70; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1905*, Lwów 1905, s. 22; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1906*, Lwów 1906, s. 18.
- 22 J. Kopec, *Początki ruchu liturgicznego w Polsce*, „Liturgia Sacra”, 4 (1998) s. 218.
- 23 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 537; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631.
- 24 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 537; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631.
- 25 *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1907*, Lwów 1907, s. 28.
- 26 *Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1908*, Lwów 1908, s. 100.

doceniono jego „gorliwe oddanie się młodzieży i szkole w ciągu długoletniej służby nauczycielskiej”²⁷.

Nieco wcześniej, 1 stycznia 1907 r., zarząd Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Kapłanów powierzył mu wydawanie, redagowanie, administrowanie i rozpowszechnianie tygodnika „Gazeta Kościelna”, pisma poświęconego sprawom kościelnym i społecznym, które ukazywało się we Lwowie²⁸. Wszystkie obowiązki związane z wydawaniem czasopisma wykonywał samodzielnie, we własnym mieszkaniu, aż do 1925 r. Dopiero wówczas otrzymał pomocnika redakcyjnego, który pełnił obowiązki o charakterze administracyjnym²⁹. Zdaniem Czesława Lechickiego, to dzięki ks. Pechnikowi zwiększyła się objętość tygodnika oraz poszerzone zostało grono współpracowników, funkcjonując już tak sprawnie, że gazeta mogła się samofinansować³⁰.

Ponadto w latach 1911–1921 ks. Pechnik był wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”³¹. W 1917 r. został rektorem kościółka św. Wojciecha oraz przejął zarząd działającej przy nim bursy dla uczniów z gimnazjów. Funkcję tę sprawował przez 15 lat³².

Najprawdopodobniej od 1920 r., aż do śmierci, był w archidiecezji lwowskiej jednym z cenzorów ksiąg religijnych, którzy troszczyli się o „czystość doktryny katolickiej”³³. Należał do grona założycieli Polskiego Towarzystwa Teologicznego, zostając jego czynnym członkiem. Od 1900 r. wchodził w skład Stronnictwa Katolicko-Narodowego we Lwowie i propagował jego program, ale kiedy

27 Tamże.

28 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 537; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631; *Gazeta Kościelna*, w: *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce: 1918–1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981, s. 106–107.

29 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 537; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631.

30 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 537; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631.

31 R. Bednarz-Grzybek, *Nauczanie i wychowanie religijne dzieci i młodzieży na łamach „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego” 1911–1914*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020) s. 27, DOI: 10.31743/abmk.11769.

32 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 537; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631.

33 G. Chajko, *Kuria Metropolitarna obrządku łacińskiego we Lwowie w dwudziestoleciu międzywojennym. Struktura, skład personalny, zadania*, w: *Kurie (Archi)diecezjalne Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, red. M. Dębowska, Lublin 2016, s. 103–105.

w r. 1914 zawiązała się w Tarnowie partia katolicko-ludowa, to właśnie na nią przeniósł swe polityczne sympatie. Na polu filantropii działał w Towarzystwie św. Wincentego a Paulo³⁴.

Artykuły i recenzje z zakresu pedagogiki publikował m.in. w „Muzeum”, „Dwutygodniku Katechetycznym i Duszpasterskim”, „Miesięczniku Katechetycznym i Wychowawczym”, „Przeglądzie Polskim” oraz „Przeglądzie Powszechnym”³⁵.

Postulaty kształcenia i wychowania

W okresie, gdy Aleksander Pechnik był czynnym nauczycielem gimnazjalnym, nauka na tym etapie edukacji trwała osiem lat. Gimnazjum dzieliło się wówczas na czteroletnie niższe i również czteroletnie – wyższe. Głównym celem funkcjonowania gimnazjów było przygotowanie uczniów do studiów wyższych oraz uzyskanie wykształcenia ogólnego³⁶. Pechnik ówczesną rzeczywistość szkolną analizował, dostrzegając w niej pewne braki i niedociągnięcia w zakresie przedmiotów, programów nauczania, podręczników oraz skuteczności przekazywania wiedzy i prowadzonych oddziaływań wychowawczych. Zaowocowało to jego wnioskami i propozycjami odnośnie do przygotowywania programów podręczników szkolnych.

W latach 1849–1909 r. do przedmiotów obowiązkowych w gimnazjach należały: religia, język łaciński, grecki, polski (ojczysty), niemiecki, geografia i historia, matematyka, historia naturalna (przyroda), fizyka i propedeutyka filozofii. Zmieniała się jedynie realizowana liczba godzin danych przedmiotów oraz ich zakres tematyczny³⁷. Ksiądz Pechnik domagał się wprowadzania zmian w siatce przedmiotów i programach nauczania. Postulował zwiększenie godzin

34 C. Lechicki, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 537; L. Grzebień, *Pechnik Aleksander Józef*, s. 631.

35 *Wykaz prac i artykułów X. Pechnika*, s. 115–132.

36 L. Kudła, *Średnie szkolnictwo ogólnokształcące*, w: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. J. Dybiec, J. Krawczyk, A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2015, s. 83; *Rozporządzenie cesarskie z dnia 16 września 1849, którem upoważniono ministerstwo oświaty do kierowania się tymczasowo przy zarządzie gimnazjów i szkół realnych zasadami zawartymi w projekcie ich organizacji*, w: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, oprac. J. Piwocki, t. 6, Lwów 1913, s. 432–591.

37 L. Kudła, *Średnie szkolnictwo ogólnokształcące*, s. 87.

lekcji religii w każdej klasie z dwóch do trzech lekcji tygodniowo. Podczas katechezy należało – jego zdaniem – zapoznawać uczniów z prawdami wiary, obyczajami, a także z Biblią i historią Kościoła. Sprawą dla niego istotną było zaliczenie religii do przedmiotów maturalnych³⁸. Domagał się również, by dyscypliny przyrodnicze (np. zoologia, botanika, mineralogia), mimo pojawiających się sugestii, nie stanowiły przedmiotów odrębnych, gdyż uważał, że uczniowie gimnazjalni przejawiają większe zainteresowanie światem ludzkich uczuć i przeżyć niż światem przyrody. Podobnie odnosił się do historii powszechnej. Młodzież młodszych klas gimnazjum w jego opinii nie jest bowiem w stanie zrozumieć przyczyn i skutków wydarzeń historycznych, dlatego powinna się o nich dowiadywać podczas czytanek na lekcjach języka polskiego. Natomiast w starszych klasach gimnazjalnych proponował nauczanie powiązane z rozwojem cywilizacji³⁹.

Treści zawarte w programach nauczania uczniowie przyswajali poprzez podręczniki szkolne zatwierdzone przez władze oświatowe⁴⁰. W środowisku oświatowym Pechnik był znanym autorem kilku podręczników z zakresu przedmiotów, które prowadził w szkołach⁴¹, bądź też tych, które postulował, wprowadzać⁴². Pierwsze z opracowań, wydane nakładem TNSW, traktował jako formę pomocy gimnazjalistom w opanowywaniu języka niemieckiego, który zgodnie z planem nauczania gimnazjów w Galicji w latach 1875–1909 realizowano w wymiarze 35 godzin tygodniowo⁴³. Poza tym napisanie tego podręcznika było reakcją doświadczonego pedagoga na dostrzeżone w praktyce trudności uczniów szkół średnich związane ze znajomością i rozumieniem synonimów oraz idiomów, a także z posługiwaniem się nimi przy pisaniu wypracowań i podczas konwersacji w języku niemieckim⁴⁴. Pechnik podkreślał, że nauka

38 A. Pechnik, *W sprawie reformy szkół średnich*, Tarnów 1899, s. 60–64.

39 Tamże, s. 10–11.

40 S. I. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, Kielce 1989, s. 78.

41 A. Pechnik, *Synonimika i frazeologia niemiecka dla szkół średnich*, Lwów 1891; tenże, *Zarys psychologii dla użytku szkół średnich*, Lwów 1895; tenże, *Logika elementarna: z dodatkiem objaśniającym*, Tarnów 1897.

42 Tenże, *Zarys apologetyki*, Warszawa 1901.

43 S. I. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, s. 72–73.

44 A. Pechnik, *Synonimika i frazeologia niemiecka dla szkół średnich*, s. 3–4.

języków obcych jest dla młodych ludzi niezwykle korzystna, ponieważ uczy ich rozróżniania pojęć, myślenia, układania i łączenia ze sobą zdań, a także jasnego i poprawnego wyrażania własnych myśli⁴⁵.

Następne podręczniki ks. Pechnika obejmowały zagadnienia z zakresu ówczesnych subdyscyplin filozoficznych – psychologii i logiki, a charakterystyczne dla nich treści były przekazywane podczas lekcji z propedeutyki filozofii⁴⁶.

Psychologię, zgodnie z jej etymologią, ksiądz pedagog traktował jako naukę o duszy⁴⁷. Wiedza psychologiczna miała pobudzić młodzież gimnazjalną do refleksji nad życiem duchowym, ułatwić zrozumienie etyki, dzieł poezji i historii oraz stanowić ochronę przed popełnieniem życiowych błędów⁴⁸, a także prowadzić do zdobycia wiedzy o wpływie rozumu i wyobraźni na uczucia, stanowić o różnicy między człowiekiem roztropnym i szlachetnym, potrafiącym zapanować nad własnymi emocjami, a człowiekiem nieokrzesanym i nierozważnym, który daje się porwać własnym namiętnościami⁴⁹. Treści, które Pechnik zawarł w podręczniku logiki, odnosiły się do zjawisk psychicznych, myślenia logicznego, sądów, pojęć, wnioskowania, dowodzenia i metod naukowych⁵⁰. Logika miała przede wszystkim uczyć młodych chłopców rozsądnego myślenia oraz odróżniania prawdy od błędu⁵¹.

Ostatni z podręczników autorstwa Pechnika mieścił treści z zakresu apologetyki, której zadaniem jest odpieranie zarzutów i wątpliwości odnoszących się do nauki Kościoła⁵². Postulował, by proponowany przez niego przedmiot był realizowany w klasie 8. Podczas jego realizacji uczniowie zapoznawaliby się z kwestiami odnoszącymi się do możliwości poznania prawdy, w tym z dowo-

45 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 22.

46 Autor podkreślał, że propedeutyka powinna odślaniać przed uczniami szkół średnich różne systemy filozoficzne, pokazując przy tym, w jaki sposób twierdzenia w nich zawarte przekładają się na ludzkie życie: tenże, *O reformie t.zw. propedeutyki filozoficznej w naszych gimnazyach*, Tarnów 1892, s. 20.

47 Tamże, s. 27.

48 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 28.

49 Tenże, *O reformie t.zw. propedeutyki filozoficznej w naszych gimnazyach*, s. 22.

50 Tenże, *Logika elementarna*.

51 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 28.

52 Tenże, *Zarys apologetyki*, Warszawa 1913.

dami na istnienie Boga, istoty i potrzeby religii, konieczności objawienia oraz Kościoła katolickiego⁵³.

Był także za ograniczaniem materiału zamieszczanego w podręcznikach szkolnych, jeśli może się to odbywać bez uszczerbku dla wykształcenia ogólnego, natomiast w czasie powtórek zalecał pytać o rzeczy najważniejsze i godne zachowania w pamięci na całe życie⁵⁴. Proponował zreformowanie egzamin dojrzałości, aby „przestał być nawet dla sumiennych i dosyć uzdolnionych uczniów postrachem”. Zdecydowanie występował przeciw głosom sugerującym jego likwidację. Był przekonany, że doprowadziłyby to do obniżenia wiedzy wśród gimnazjalistów⁵⁵.

Galicyjskiej szkole średniej w tamtych czasach zarzucano tłumienie twórczej pracy uczniów, brak wdrażania umiejętności myślenia czy nieuwzględnianie w procesie kształcenia etapów rozwoju psychicznego młodzieży⁵⁶. Zdaniem ks. Pechnika, edukacja winna być nastawiona na kształcenie pracy efektywnej, formułowanie i wyrażanie własnych myśli, pogłębianie świadomości o sensie uczenia się kosztem przyswajania wiedzy encyklopedycznej⁵⁷. Szkołom, podobnie jak ks. Walenty Gadowski⁵⁸, zarzucał nadmierne przywiązywanie wagi do pamięciowego opanowania materiału kosztem pracy samodzielnej, np. przeczytania z własnej inicjatywy dzieła autora klasycznego⁵⁹. Występował tym samym przeciw herbartyzmowi, postrzeganemu przez pryzmat sztywności programów nauczania, bezwzględnego autorytetu nauczyciela i podręczników, pomijania indywidualności uczniów oraz braku wychowania uwrażliwionego na sprawy społeczne⁶⁰.

53 Tenże, *O potrzebie wprowadzenia apologetyki do szkół średnich*, „Dwutygodnik Katechetyczny”, 2 (1898) nr 14, s. 242–244.

54 Tenże, *O nadmiernym obarczaniu młodzieży w naszych gimnazjach*, s. 515.

55 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 14–15.

56 S. I. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, s. 127.

57 A. Pechnik, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 13.

58 P. Poręba, *Ks. Walenty Gadowski – wychowawca dzieci i młodzieży*, w: *Wkład ks. Walentego Gadowskiego (1861–1956) w rozwój katechetyki*, red. J. Stala, Kraków 2006, s. 190–191.

59 A. Pechnik, *Towarzystwa naukowe wśród młodzieży gimnazjalnej*, „Muzeum” R. 5(1889) z. 11, s. 803.

60 W. Szulakiewicz, *Władysław Sereżyński. Studium z dziejów pedagogiki galicyjskiej*, Rzeszów 1995, s. 64.

Skutkiem wytężonej pracy uczniów, jak twierdził, jest pozbawianie ich „zmysłu naukowego” na rzecz przymusowego odrabiania zadań domowych dla lepszych ocen, co z kolei prowadzi ich do braku myślenia, a w późniejszym wieku do pracy mechanicznej⁶¹. Aby temu przeciwdziałać, należy zdaniem ks. Pechnika, powoływać do działalności towarzystwa naukowe wśród uczniów starszych klas gimnazjum (od 16. roku życia), zachęcać ich do samodzielnej twórczości, a następnie prezentować rezultaty w obecności kolegów i nauczycieli⁶². Spotkania towarzystwa miałyby odbywać się w niedzielne popołudnia. Zapisy chętnych uczniów, zgłaszających swoje prelekcje, referaty, wystąpienia, recytacje, własne utwory i przekłady, prowadziłby wybrany przez dyrekcję uczeń, zwany prezesem. Należałoby także dbać o to, by wystąpienia były treściwe i niezbyt nużące, dlatego sugerował, żeby odczyt nie trwał dłużej niż pół godziny. Po zakończonym wystąpieniu każdy z uczestników spotkania mógłby wypowiedzieć się na temat prezentowanych treści. Udział nauczycieli w spotkaniach nie byłby obowiązkowy, choć zalecany. Do ich zadań należałoby udzielanie wskazówek prelegentom odnośnie do wystąpień, oraz dbałość, by ich odbiorcy zamiast szyderstw czy wytykania błędów, odnosili się do wystąpień i poglądów przedstawionych przez kolegów życzliwie. Działalność tego typu towarzystw miałyby zachęcać uczniów do zapoznawania się z dziełami naukowymi oraz klasycznymi poematami, przyczyniać się do rozwijania sztuki oratorstwa i z czasem wyrabiać sztukę dyskusowania⁶³.

Był przeciwnikiem projektu szkoły jednolitej. Wykazywał, że nie da się jej pogodzić z „z wielką różnorodnością uzdolnień i skłonności” młodzieży. Dlatego rzeczą najbardziej pożądaną, jego zdaniem, staje się optymalne rozwinięcie indywidualnych zdolności uczniów. Każdy, kto przejawia zdolności z danego przedmiotu, powinien intensywniej przyswajać wiedzę i rozwijać umiejętności z tego zakresu, nie będąc zmuszanym do równie intensywnego wysiłku z innych przedmiotów. Szkoła nie może jednak dopuścić „do takiej jednostronności, żeby (uczniowie) zaniedbali zupełnie którykolwiek z przedmiotów obowiązkowych

61 A. Pechnik, *O wpływie naszych gimnazjów na wychowanie młodzieży*, „Muzeum”, 5 (1889) z. 5, s. 315.

62 Tenże, *Towarzystwa naukowe wśród młodzieży gimnazjalnej*, s. 803–805.

63 Tamże, s. 805–807.

i do wykształcenia ogólnego koniecznych”⁶⁴. Podkreślał, że na ludzi niepospolitych wyrastają ci, którzy jeden z przedmiotów darzą szczególniejszym zamiłowaniem, z jednakową pilnością nie ucząc się wszystkich⁶⁵.

Książd Pechnik przyznawał, że w szkole jemu współczesnej kładziono nacisk na postępy w zdobywaniu wiedzy, a nie na kształcenie charakteru utożsamiane z wychowywaniem. Tymczasem, jak wskazywał Mieczysław Warmcki, pedagog mu rówieśny, szkoła „jest wychowawcą samą siłą faktu czy chce, czy nie chce, bez względu na to, czy władze szkolne lub nauczyciele jej tę rolę wychowawczą przyznają lub nie”⁶⁶.

Za „duszę wychowania” ks. Pechnik pedagog uważał religię. Był przekonany, że młodzież bez religii i żywej wiary „ulega zawsze zepsuciu i nie ma cnót najbardziej potrzebnych do rzetelnego postępu w naukach jak sumienność w wypełnianiu obowiązków, pracowitość, skromność, posłuszeństwo”⁶⁷. Przekonywał w swoich artykułach i podręcznikach, że „całe nauczanie szkolne powinno zmierzać do wytworzenia w umysłach młodzieży jednolitego na świat i życie ludzkie poglądu”⁶⁸, który odpowiada chrześcijańskiemu spojrzeniu na rzeczywistość. Powinno się przekazywać treści, zgodne z nauczaniem Kościoła katolickiego oraz nie zachęcać do zachowań nielicujących z moralnością chrześcijańską. Młodzież winna natomiast czytać książki „nie budzące obawy zgorszenia”. Jeżeli w lekturach pojawiają się treści niezgodne z religią i moralnością, należy? je pomijać w książkach oddawanych do użytku szkolnego⁶⁹. W szkołach, w osobnych pomieszczeniach, powinny być kaplice, w których w niedziele i święta odprawiane byłyby msze. Z powodu konieczności nadzorowania uczniów oraz dawania im dobrego przykładu należy żądać, by wszyscy nauczyciele, niezależnie od osobistych przekonań, wspólnie z uczniami uczestniczyli w nabożeństwach niedzielnych i świątecznych⁷⁰.

64 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 24.

65 Tenże, *O wpływie naszych gimnazjów na wychowanie młodzieży*, s. 315.

66 M. Warmcki, *Wychowanie a szkoła*, „Muzeum”, 18 (1902) z. 7–8, s. 496.

67 Tamże, s. 317.

68 A. Pechnik, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 49.

69 Tamże, s. 49–58.

70 Tamże, s. 60–64. Było to zgodne ze wskazaniami władz oświatowych, które nakażywały nauczycielom, by „źródła prawdziwej pobożności nigdy nie osłabiali, lecz je wzmacniali”: S. I. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, s. 45.

Z uwagi na pogłębienie wpływu religii na wychowanie, pochwalał przepisy, które zakazywały np. brania udziału w nieprzyzwoitych widowiskach, publicznych balach, chodzenia do kawiarni, szynków, wypożyczania książek z czytelni publicznych, czytania książek i czasopism antyreligijnych czy z treściami sprzecznymi z moralnością⁷¹. Postulował, aby zakaz ten rozszerzyć na teatry, w których grane są przedstawienia, operetki i farsy pobudzające zmysłowość widzów i prowadzące do demoralizacji. Na uczestniczenie w takich spektaklach pozwolenie powinien wydawać gospodarz klasy, czyli wychowawca⁷².

Wychowywanie w szkole średniej utożsamiał z czuwaniem nad młodymi ludźmi, upominaniem ich, przestrzeganiem przed niebezpieczeństwami oraz dbaniem, by naprawiali popełniane błędy⁷³. Uważał, że z młodzieżą powinno się postępować po ojcowsku, ale bez pobłażliwości. Tę ostatnią predykcję uważał za szkodliwą, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie zezwalała na usunięcie ze szkoły ucznia, który na to zasłużył swoim zachowaniem⁷⁴. Podkreślał także, że dzieci żydowskie mają demoralizujący wpływ na katolickich rówieśników i jednoznacznie opowiadał się za szkolnictwem wyznaniowym⁷⁵.

Edukacja a osoba nauczyciela

Powodzenie procesu dydaktyczno-wychowawczego ks. Pechnik wiązał przede wszystkim z osobą nauczyciela. Aby nauczyciel właściwie odgrywał przypisaną mu w procesie edukacji rolę, należało dołożyć wszelkich starań, by kandydaci do tego zawodu przygotowywali się jak najstaranniej⁷⁶. Zdaniem Pechnika należało doprowadzić do sytuacji, w której na czele seminarium nauczycielskiego stałby dyrektor gimnazjalny z długim stażem pracy, sprawdzony zarówno jako

71 Tamże, s. 46–47.

72 A. Pechnik, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 43–48.

73 Tamże, s. 29.

74 Tamże, s. 35.

75 Tamże, s. 35–39.

76 Na terenie Galicji możliwość tworzenia seminariów nauczycielskich pojawiła się w 1869 r. Miały one charakter szkół średnich: A. Meissner, *Seminaria nauczycielskie*, w: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, s. 125; C. Majorek, *System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej (1871–1914)*, Wrocław 1971.

wychowawca, jak i nauczyciel, posiadający wykształcenie filozoficzne oraz świadomość zadań, które powinny być realizowane przez szkoły średnie. Do powinności takiego dyrektora należałoby przyjmowanie do seminarium kandydatów na podstawie ocen wystawionych na świadectwach szkolnych oraz w wyniku rozmowy kwalifikacyjnej. Dzięki temu można by było ocenić predyspozycje pedagogiczne osób aspirujących do grona nauczycielskiego. Ksiądz Pechnik zakładał, że w seminarium powinny odbywać się zaledwie dwa wykłady tygodniowo, w czasie których byłyby podawane najbardziej potrzebne wskazówki dotyczące pracy nauczycielskiej. Kandydaci mieliby także, wspólnie z dyrektorem, hospitować lekcje z zakresu przedmiotu, do którego aspirowali, które prowadziliby najlepsi nauczyciele z wybranych gimnazjów. Lekcje te byłyby następnie omawiane i dyskutowane. Kandydaci mieliby także, chociaż „niezbyt często”, „ćwiczyć” prowadzenie lekcji w gronie seminarzystów. Zdanie egzaminu końcowego nie powinno gwarantować natychmiastowego samodzielnego prowadzenia lekcji. Najpierw, przez cztery tygodnie, absolwent seminarium nauczycielskiego hospitowałby lekcje, a następnie przez cały rok szkolny prowadził nauczanie przez 8–10 godzin tygodniowo pod okiem „jednego z najlepszych nauczycieli” danej szkoły. Seminarzyści powinni otrzymywać stypendia z budżetu państwa⁷⁷. Warto zaznaczyć, że w Galicji na przełomie XIX i XX w. uzyskanie nominacji nauczycielskiej w gimnazjum wiązało się ze złożeniem przysięgi państwowej, zobowiązującej m.in. do dbania o moralność, religijność i karność młodzieży, do bezstronnego i surowego egzaminowania oraz nieangażowania się w działalność polityczną⁷⁸.

Sprawą podstawową dla rozwijania umiejętności nauczyciela jest posiadanie i zgłębianie wiedzy z zakresu przedmiotu, który prowadzi. Zdaniem ks. Pechnika, żeby nauczyciel doszedł do biegłości i mistrzostwa w swoim zawodzie, musi posiadać zdolności, wiedzę, kierować się zarówno rozumem, jak i sercem, mieć pasję nauczycielską oraz dysponować zasobem doświadczeń związanych z tym zawodem. Nauczyciel nie powinien trzymać się sztywno zasad prowadzenia lekcji, gdyż wpada w rutynę, oraz to, że „nie potrafi nigdy

77 A. Pechnik, *W sprawie kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół średnich*, „Muzeum”, 5 (1889) z. 8, s. 556–558.

78 L. Kudła, *Średnie szkolnictwo ogólnokształcące*, s. 95.

korzystać z chwili, z odpowiedzi niespodziewanej, nie potrafi przemawiać od serca do serca i budzić zapału do nauki, do wszystkiego co piękne i wzniosłe”. Wieloletnia praca nauczycielska ks. Pechnika upoważniała go do stwierdzenia, że w szkole najważniejsza jest osobowość wychowawcy, który oddziałuje na uczniów „całym zasobem swoich sił duchowych”. Wyrażał również opinię iż za przekazywaną w szkole wiedzą teoretyczną powinny podążać ćwiczenia praktyczne⁷⁹.

Jako doświadczony pedagog dostrzegał niebezpieczeństwo w formułowaniu wygórowanych wymagań wobec uczniów. Nauczyciel bez doświadczenia pedagogicznego bądź skłonny do zbytnej surowości od uczniów wymaga najczęściej skupienia się przede wszystkim na przedmiocie, którego on naucza, a tymczasem uczniowie obdarzeni zdolnościami średnimi, potrzebują więcej czasu na opanowanie materiału, ucząc się po nocach, co niekorzystnie odbija się na ich zdrowiu. Natomiast u uczniów sumiennych i ambitnych stawianie zawyżonych wymagań, oprócz utraty zdrowia, grozi zniechęceniem do nauki, a w rezultacie nawet jej porzuceniem po ukończeniu szkoły średniej. Sytuacjom takim powinien przeciwdziałać dyrektor placówki edukacyjnej, dowiadujący się o problemach na podstawie hospitacji czy rozmów z rodzicami w kwestii zbytniego obciążeniu ich dzieci nauką, zachowując zarazem szacunek dla nauczyciela, którego dotyczy dana sprawa⁸⁰.

Oceniając sytuację w gimnazjach galicyjskich, ks. Pechnik z niepokojem odnotowywał, że nauczyciele skupiają się wyłącznie na dydaktyce, nie chcą zajmować się wychowaniem ucznia jako celowym i świadomym oddziaływaniem. Powody takiego stanu rzeczy dostrzegał głównie w braku należytego przygotowania kandydatów do wykonywanego zawodu. Ubolewał, że w panującym systemie edukacyjnym „począwszy od klasy pierwszej, pracuje nad uczniem jednocześnie pięciu, sześciu albo i więcej nauczycieli”, różniących się od siebie podejściem wychowawczym. Nauczyciel, który uczy jednego przedmiotu zaledwie przez kilka godzin w tygodniu nie jest w stanie dogłębnie poznać ucznia, a co za tym idzie – odpowiednio kształtować jego charakter i stosować wobec

79 A. Pechnik, *W sprawie kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół średnich*, s. 550–553.

80 Tenże, *O nadmiernym obarczaniu młodzieży w naszych gimnazjach*, „Muzeum”, 6 (1890) z. 7–8, s. 512; tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 12–13.

niego odpowiednie do wieku i temperamentu metody wychowawcze. W takim przypadku, rozwiązaniem problemu nie mogą zajmować się wychowawcy klas, zwani „gospodarzami”⁸¹, którzy równie rzadko kontaktują się z uczniami ze swojej klasy, oraz nie mają wpływu na sposób, w jaki postępują z uczniami inni nauczyciele. Dlatego w niższych klasach gimnazjum powinna zawsze uczyć jak najmniejsza liczba nauczycieli, co z kolei należałoby przełożyć na dostosowania wymagań do zdolności gimnazjalistów z młodszymi klasami, bez stawiania wobec nich zawyżonych wymagań⁸².

Ksiądz Pechnik wśród innych przyczyn zaniedbywania powinności wychowania wymieniał m.in.: przeświadczenie nauczycieli, że ich jedynym zadaniem jest nauczanie oraz wymaganie od uczniów uwagi i pilności; postawę dyrektorów szkół, zadowolających się nauczycielami, na których nie wpływają skargi, którzy nie powodują publicznego zgorszenia oraz tych, dla których najbardziej istotne są postępy uczniów w nauce, sprawy administracyjne i porządkowe; stanowisko władz oświatowych, które ograniczają się jedynie do ogólnych wskazówek na temat zadań wychowawczych szkoły⁸³.

Wymagał od wszystkich nauczycieli, nie tylko od katechetów, żeby zachowywali się w ten sposób, „by młodzież nabrała przekonania, iż pobożność jest przymiotem całkiem naturalnym u człowieka wykształconego” i zawsze kojarzy się z mądrością⁸⁴. Według Pechnika, żywotnym zadaniem nauczycieli było wzmacnianie wpływu religii i zasad moralnych na wychowanie poprzez nadzorowanie stancji przez nauczycieli, uzasadniane tym, że dziecko nie mogło wzrastać w otoczeniu osób prowadzących się niemoralnie, a było to również oficjalnie wymagane przez władze oświatowe⁸⁵. Podawał przy tym wskazania

81 Głównym zadaniem gospodarzy klasy było dyscyplinowanie klasy oraz dbałość o zachowanie porządku, posłuszeństwo, uwagę i pilność: S. I. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, s. 45.

82 A. Pechnik, *O wpływie naszych gimnazjów na wychowanie młodzieży*, s. 312–315.

83 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 29–33.

84 Tenże, *O wpływie naszych gimnazjów na wychowanie młodzieży*, s. 316.

85 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 39–40; *Regulamin dla osób, utrzymujących w swych domach uczniów szkół średnich*, w: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, oprac. J. Piwocki, t. 6, Lwów 1913, s. 530–532.

do przeprowadzania kontroli, którą należało wykonywać oględnie, z życzliwością, bez wzbudzania niechęci do nauczyciela, a przede wszystkim powinność taka powinna „zacieśniać węzeł miłości między nim a młodzieżą”. Kontrolowanie nie może mieć charakteru śledzenia, zakradania się pod okna, przeszukiwania rzeczy. Gospodarz klasy lub inny nauczyciel powinien być zobowiązany do odwiedzenia stancji na początku roku szkolnego, sprawdzając, czy uczeń rzeczywiście na niej mieszka, czy pomieszczenie, w którym przebywa, ma wystarczającą powierzchnię, nie jest zawilgocone, czy każdy ma swoje łóżko, a także, czy w domu, w którym mieszkają starsi uczniowie nie ma dorosłych dziewcząt. W ciągu roku nie powinno się odwiedzać uczniów bez wyraźnego powodu, jedynie w przypadku ich zachorowania. Przestrzega również przed wspólnym zamieszkiwaniem uczniów młodszych klas z innymi młodymi, którzy zachowują się niemoralnie⁸⁶.

Nauczyciele w procesie wychowania jak najrzadziej powinni stosować kary, okazując dzieciom ojcowską życzliwość. Błędem byłaby jednak rezygnacja z dyscyplinowania uczniów. Za swoistą broń w walce z zaniedbywaniem nauki czy lekceważeniem przepisów szkolnych ks. Pechnik uważał postawienie ucznia w kącie, wydalenie z klasy albo zatrzymaniem po lekcjach. Te sposoby karania ocenia jako nieszkodliwe, samo zaś zaostrenie dyscypliny – za korzystne z punktu widzenia rozwoju intelektualnego i moralnego młodzieży⁸⁷.

Nauczyciel powinien mieć świadomość, że w pierwszej kolejności ma być wychowawcą, a co za tym idzie – ukochać młodzież i dla niej poświęcać się, a w pracy wychowawczej uwzględniać różnice w temperamentach uczniów, przyczyniając się do ich rozwoju duchowego oraz unikać rutyny, wraz z nabywanym doświadczeniem, znajdując skuteczniejsze metody służące np. utrzymaniu dyscypliny w klasie⁸⁸. Dużą wagę przywiązywał do zabaw i wycieczek szkolnych, podczas których nauczyciel mógł poznać „skłonności i usposobienie ucznia”⁸⁹.

86 Tenże, *W sprawie reformy szkół średnich*, s. 40–43.

87 Tamże, s. 45–48.

88 Tenże, *W sprawie kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół średnich*, s. 556.

89 Tenże, *O wpływie naszych gimnazjów na wychowanie młodzieży*, s. 315–316.

Zakończenie

Podjęte w artykule rozważania stanowią jedynie cząstkową analizę poglądów edukacyjnych ks. Aleksandra Pechnika. Obejmują one lata jego pracy nauczycielskiej (1875–1907), od momentu podjęcia praktyki w jednym z krakowskich gimnazjów aż do czasu przejścia na nauczycielską emeryturę, kiedy mógł na bieżąco śledzić kwestie dotyczące edukacji. Dlatego podjęta tu analiza myśli pedagogicznej ks. Pechnika wymaga prowadzenia dalszych badań.

Przemyślenia i postulaty edukacyjne ks. Aleksandra mogą być przydatne również we współczesnych placówkach edukacyjnych. Na szczególną uwagę zasługuje propozycja powoływania wśród uczniów szkół średnich kół naukowych, których zadania mogą ogniskować się wokół stopniowego wprowadzania młodzieży do pracy naukowej, kształcenia umiejętności poprawnego wystawiania się czy też artykułowania własnych myśli i argumentowania poglądów. Warto także zwrócić baczniejszą uwagę na pojawiające się w myśli pedagogicznej księdza postulaty pedeutologiczne. Podkreślał on mianowicie konieczność elastyczności w nauczaniu, poszerzania i uaktualniania przez nauczyciela wiedzy, odnajdywania pasji, umiejętności motywowania do uczenia oraz nastawienia na nauczanie praktyczne. Nauczyciele obok utrzymywania dyscypliny nie mogą być zbyt pobłażliwi, choć zarazem powinni okazywać uczniom życzliwość i serdeczność. Zwłaszcza w młodszych klasach szkoły średniej mają wręcz obowiązek poznawać uczniów, by wykazywać wobec nich podejście indywidualne, uzależnione od charakteru i uzdolnień oraz stanowić dla nich przykład.

Streszczenie: Artykuł ma charakter analityczny. Jego przedmiotem są poglądy edukacyjne ks. Aleksandra Pechnika (1854–1935), ujęte w aspekcie specyfiki teoretycznej i historycznej. Zaprezentowane analizy odnoszą się do wybranego dorobku publicystycznego pedagoga z lat 1875–1907, kiedy był nauczycielem gimnazjalnym w kolejnych szkołach w Krakowie, Nowym Sączu, Tarnowie i Lwowie. Celem artykułu jest przedstawienie myśli edukacyjnej, odnoszącej się do realiów szkoły gimnazjalnej w Galicji na przełomie XIX i XX w. Podjęto w nim próbę omówienia następujących zagadnień – rysu biograficznego ks. Aleksandra Pechnika, jego zapatrywań na kształcenie i wychowanie w szkole średniej oraz podkreślenie roli nauczyciela w edukacji.

Słowa kluczowe: ks. Aleksander Pechnik, myśl edukacyjna, edukacja, kształcenie, wychowanie.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Pechnik A., *Logika elementarna: z dodatkiem objaśniającym*, Tarnów 1897.
- Pechnik A., *O nadmiernym obarczaniu młodzieży w naszych gimnazjach*, „Muzeum”, 6 (1890) z. 7–8, s. 503–517.
- Pechnik A., *O potrzebie wprowadzenia apologetyki do szkół średnich*, „Dwutygodnik Katechetyczny”, 2 (1898) nr 14, s. 242–246.
- Pechnik A., *O reformie t. zw. propedeutyki filozoficznej w naszych gimnazjach*, Tarnów 1892.
- Pechnik A., *O wpływie naszych gimnazjów na wychowanie młodzieży*, „Muzeum”, 5 (1889) z. 5, s. 309–320.
- Pechnik A., *Synonimika i frazeologia niemiecka dla szkół średnich*, Lwów 1891.
- Pechnik A., *Towarzystwa naukowe wśród młodzieży gimnazjalnej*, „Muzeum”, 5 (1889) z. 11, s. 803–808.
- Pechnik A., *W sprawie kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół średnich*, „Muzeum”, 5 (1889) z. 8, s. 549–558.
- Pechnik A., *W sprawie reformy szkół średnich*, Tarnów 1899.
- Pechnik A., *Zarys apologetyki*, Warszawa 1901.
- Pechnik A., *Zarys psychologii dla użytku szkół średnich*, Lwów 1895.
- Regulamin dla osób, utrzymujących w swych domach uczniów szkół średnich*, w: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, opr. J. Piwocki, t. 6, Lwów 1913, s. 530–532.
- Rozporządzenie cesarskie z dnia 16 września 1849, którem upoważniono ministerstwo oświaty do kierowania się tymczasowo przy zarządzie gimnazjów i szkół realnych zasadami zawartymi w projekcie ich organizacji*, w: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, opr. J. Piwocki, t. 6, Lwów 1913, s. 432–591.
- Sprawozdanie Dyrektora c. k. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1877*, Kraków 1877.
- Sprawozdanie Dyrektora c. k. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1878*, Kraków 1878.
- Sprawozdanie dyrekcji c.k. Gimnazjum wyższego w Nowym Sączu za rok szkolny 1879*, Nowy Sącz 1879.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1880*, Tarnów 1880.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1886*, Tarnów 1886.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1888*, Tarnów 1888.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1890*, Tarnów 1890.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1891*, Tarnów 1891.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1892/3*, Tarnów 1893.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1893/4*, Tarnów 1894.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1894/5*, Tarnów 1895.

Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1896/7, Tarnów 1897.
 Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1897/8, Tarnów 1898.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1899, Lwów 1899.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1900, Lwów 1900.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1901, Lwów 1901.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1902, Lwów 1902.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1903, Lwów 1903.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1904, Lwów 1904.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1905, Lwów 1905.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1906, Lwów 1906.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1907, Lwów 1907.
 Sprawozdanie Dyrektora C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1908, Lwów 1908.
 Warmcki M., *Wychowanie a szkoła*, „Muzeum”, 18 (1902) z. 7–8, s. 496–503.

Opracowania

- Bednarz-Grzybek R., *Nauczanie i wychowanie religijne dzieci i młodzieży na łamach „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego” 1911–1914*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020) s. 25–46.
- Czekalski R., *Pechnik Aleksander Józef (1854–1935)*, w: *Słownik katechetyków polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Warszawa 2003, s. 189.
- Chajko G., *Kuria Metropolitarna obrządku łacińskiego we Lwowie w dwudziestoleciu międzywojennym. Struktura, skład personalny, zadania*, w: *Kurie (Archi)diecezjalne Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, red. M. Dębowska, Lublin 2016.
- Gazeta Kościelna*, w: *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce: 1918–1944*, opr. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981, s. 106–107.
- Grzebień L., *Pechnik Aleksander Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*: t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 630–643.
- Hahn W., *Ś. p. Ksiądz Dr. Aleksander Pechnik*, „Prąd”, 22 (1935) nr 4, s. 211–214.
- Kopeć J., *Początki ruchu liturgicznego w Polsce*, „Liturgia Sacra”, 4 (1998) s. 217–225.
- Kowalczyk M., *U początków teologii historii w Polsce*. Franciszek Sawicki. Konstanty Michalski. Aleksander J. Pechnik, Lublin 2008.
- Kudła L., *Średnie szkolnictwo ogólnokształcące*, w: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. J. Dybiec, J. Krawczyk, A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2015, s. 80–104.
- Lechicki C., *Pechnik Aleksander Józef*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, red. E. Rostkowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 536–538.
- Majorek C., *System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej (1871–1914)*, Wrocław 1971.
- Meissner A., *Seminaria nauczycielskie*, w: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. J. Dybiec, J. Krawczyk, A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2015, s. 123–138.

- Możdżeń S. I., *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, Kielce 1989.
- Nowak A., *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. 3: K–P, Tarnów 2001, s. 299.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007.
- Pachowicz A., *Instytucje oświatowe w Tarnowie w świetle lokalnej prasy („Unia” 1882–1887)*, w: *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2010, s. 95–107.
- Poręba P., *Ks. Walenty Gadowski – wychowawca dzieci i młodzieży*, w: *Wkład ks. Walentego Gadowskiego (1861–1956) w rozwój katechetyki*, red. J. Stala, Kraków 2006, s. 189–243.
- Rusecki M., *Pechnik Aleksander ks.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, Lublin 2011, s. 179.
- Śliwerski B., *Edukacja*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1: A–F, Warszawa 2023, s. 905–906.
- Szulakiewicz W., *Mysł pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii i edukacyjnej „Chowanna”*, 41 (1998) t. 2, s. 9–18.
- Szulakiewicz W., *Władysław Seredyński. Studium z dziejów pedagogiki galicyjskiej*, Rzeszów 1995.
- X. *Aleksander Pechnik. Wspomnienia o jego życiu i dziełach*, opr. P. Stach, Lwów 1935.